

सौ. कल्पना रमेश धर्माधिकारी

सुयोग हाईटस, फ्लॅट नं. ६,
रामबाग कॉलनी, पौड रोड, पुणे ३८.

फोन : २५४२५९३६.

मोबाईल : ९८८१०२३७६०

ई-मेल : kalpa_053@yahoo.co.in

याला जीवन ऐसे नांव.....

पहाटेचा मंद मंद वारा सुटला होता. सूर्याच्या कोवळ्या सोनेरी किरणांनी गरिब-श्रीमंत असा भेदभाव न करता शेवंताची झोपडी उजळून टाकली होती. झोपडी असूनसुद्धा शेवंताने केलेल्या कमालीच्या स्वच्छतेने झोपडीचं देखणेपण सोनेरी किरणात उठून दिसत होतं. दारासमोरची रांगोळी येणाऱ्या पाहुण्याचे स्वागत करायला उत्सुक होती. पण असं असूनसुद्धा शेवंताचा नवरा मात्र दारू ढोसून झोपलेलाच होता. बारक्यासाठी आहे त्या पीठाची भाकर-झुणका करून, ती फडक्यात बांधून घेऊन शेवंता धाकट्या तान्हीला पाठीला बांधून 'डोंबाऱ्याच्या खेळ' करण्यासाठी तयारी करू लागली. बारक्याला आत्तापर्यंत तीने तीन-चार वेळा हाका मारल्या होत्या. पण तो आपला रात्रीच्या शाळेच्या कुलकर्णी मास्तरांनी दिलेल्या बुकामधे डोकं खुपसून बसला होता. अक्षरओळख झाल्यापासून बारक्याला अक्षरं एकमेकांना जोडून शब्द वाचायचा खूप नाद लागला होता. खरंतर त्याला बाकीच्या पोरंप्रमाणे रोज दिवसापण शाळेत जावं वाटत होतं. आईच्या..... शेवंताच्या हाकेकडे दुर्लक्ष करून बारक्या अडखळत वाचतच राहिला. शेवटी हाताला धरून ओढत शेवंतानं बारक्याला झोपडीतून बाहेर काढलं. त्याच्या व स्वतःच्या हातात डोंबाऱ्याच्या खेळाचं सारं साहित्य घेतलं. दहा मिनिटे पायपीट केल्यावर एका जवळच्याच फुटपाथवर शेवंताने सामान ठेवलं. गज ठोकले. त्याला चारी बाजूने लाकूड लावले. ते नीट हलवून पाहिले. लाकूड हललं आणि गज उडाला तर तो डोक्यात बसेल म्हणून शेवंता काळजी घेत होती. तान्हीला जवळच्या झाडाखाली दुपट्यावर झोपवून तिनं काठी फिरवायला सुरुवात केली. आगीच्या गोळ्याची रिंग घेतली आणि जोरजोरात तोंडाने आवाज करित डोंबाऱ्याचा खेळ सुरू केला. बारक्यापण मग शेवटी नाईलाजाने गळ्यात ढोल बांधून वाजवू लागला. हळूहळू माणसं जमा होऊ लागली तसं शेवंता सरासरा तिने ठोकलेल्या खांबावर चढली आणि काठी तोलत दोरीवरून चालू लागली. सडसडित शेवंता काठीवरून चालताना पाहून लोकं टाळ्या वाजवू लागले. मग थोडावेळ ढोलकं सोडून देत बारक्याही कोलांट्या उड्या मारू लागला. तोपर्यंत शेवंतानं श्वास भरून घेतला. बारक्याचं उड्या मारून झाल्यावर मग शेवंतानं तान्हीला..... छोट्या सहा-सात महिन्यांच्या आपल्या लेकराला खाली उतरून पार उलटंपालटं केलं. तिच्यावर रिंगचा खेळ केला. नंतर परत तान्हीला झाडाखाली ठेऊन रॉकेलचा डबा घेतला आणि गोल रिंगला चिंध्याचे बोळे बांधले. त्यावर रॉकेल टाकलं आणि पेटवलं. डोळ्यांनीच शेवंतानं बारक्याला खूण केली. खरं तर हा खेळ बारक्याला अजिबात आवडत नसे. कितीही सराईतपणे केला तरी थोडंफार पोळत असेच. पण आईसाठी..... शेवंतासाठी त्याने लांब जावून धावत येऊन त्या पेटलेल्या बोळ्याच्या आगीतून पुढे उडी मारली. बारक्या सहिसलामत आगीच्या रिंगमधून गेल्याचे पाहून लोकांनी टाळ्या पिटल्या. आज शेवंताचा नवरा नसल्यानं गजाचा खेळ काही झाला नाही. शेवंता व बारक्या परत परत आलटून पालटून तेच तेच खेळ करू लागले. खेळ करता करता, "काही झालं तरी डोंबाऱ्याचा खेळ कराया निदान चारजण तरी हवेत. आज या मालकानं खोट केली...." असं वारंवार शेवंता मनांत बडबड करत होती..... "चार पैसे मिळवायचे तर हा दारू ढोसून पडलेला! मी कुठपर्यंत हा संसार रेटू? लोक पण आता खेळ बघाया कमी येतात. लोकांना

आताशा वेळच नाही खेळ, कसरत बघायला! म्हणतात कशी, याच्यापेक्षा भारी खेळ टीव्हीवर बघाया मिळतात म्हणून! काय करायचं? एवढा खेळ करून थाळीत चारदोन पैसेच मिळतात. थाळी आपली रिकामीच! आता खावं काय? करावं काय?” निराश शेवंताच्या डोळ्यातून आपसूक धारा येऊ लागल्या.

मिळालेले चार पैसे घेऊन तसंच मांडलेला डोंबाऱ्याचा पसारा आवरून, पाठीला तान्हीला बांधून, हातात सर्व सामानसुमान घेऊन शेवंता झोपडीकडं निघाली. बारक्या गुमान शेवंताच्या मागे एखाद्या गायीच्या मागे वासरानं जावं त्याप्रमाणे चालू लागला. शेवंता विचार करू लागली, “आलेल्या पैशातून एक वेळचंही खाणंही होणार नाही.” हे काम सोडून कुठंतरी घरकामाला लागावं म्हणूनही शेवंतानं खूप प्रयत्न केला होता. पण सगळीकडे साक्षीपुरावे..... ओळख लागत होती. कोणीही डोंबाऱ्याचे खेळ करणाऱ्या काळ्याकभिन्न बाईला कामाला ठेऊन घ्यायला तयार नव्हते. बारक्यानंतर झालेली दोन पोरं देवाघरी गेल्यानं बारक्यात व तान्हीत ६-७ वर्षांचं अंतर होतं. बारक्या तसा लहान असला तरी परिस्थितीनं त्याला मोठं आणि शहाणं केलं होतं. शेवंताला तो सारखा आधार देत होता. आताही झोपडीत आल्यावर आज कमी पैसे मिळालेले पाहून “मला भूक नाही” म्हणत गटगटा भरपूर पाणी पिऊन तो रात्रीच्या शाळेत जाण्यासाठी पिशवी घेऊन निघाला. बारक्या गेला तरी नवऱ्याच्या व खेळ करून पोटात आग भडकलेल्या आपल्या पोटात काय घालायचं हा प्रश्न शेवंतापुढे होताच! शेवंताचा नवराही आता शुद्धीवर आला होता व तिच्या पुढ्यात येऊन ‘ती काय खायला देतेय’ या आशेने तिच्याकडे आशाळभूत नजरेने बघत होता. तिने आजच्या खेळाचा वृत्तांत नवऱ्याला वैतागून कथन केला व मिळालेले चार पैसे त्याच्यासमोर फेकले आणि तीही बारक्याप्रमाणेच गटगटा पाणी पिऊन आडवी झाली. खेळ करून तिचं अंग नुसतं ठसठसत होतं.

बारक्या रात्रीच्या शाळेत गेला खरा, पण त्याच्याही मनांतून घरच्या परिस्थितीचे विचार काही जात नव्हते. मास्तरांच्या शिकवण्याकडे आज त्याचं लक्ष लागत नव्हतं. तासभर घुटमळून शेवटी परत मास्तरांना ‘घरला जातो’ सांगून तो झोपडीकडे निघाला. झोपडीपाशी येताच त्याला आपल्या आईचे..... शेवंताचे बोलणे कानावर पडले. आई.... शेवंता नवऱ्याला व नशिबाला खूप शिव्या देत होती. खूप रडत होती. नवरा काम करत नाही म्हणून त्यालाही जीवानीशी ओरडत होती. बारक्याच्या बापाला तिने शेवटी धमकावले, “मी उद्याचा खेळ झाल्यावर मिळतील त्या पैशानं उंदिर मारायचं औषध आणणार आहे आणि सगळ्यांनाच अन्नातून देणार. समद्यांच्याच जगण्याचा प्रश्न मिटेल एकदाचा! रोज ते जीवावर उदार होऊन खेळ करणंही नको.... आणि हा दारिद्र्याच्या शापही नको. समद्यांचं जीणंच संपवलं की सगळेच प्रश्न निकालात निघतील.....” शेवंता पोटतिडकीने खूप वेळ बोलत राहिली. थाळीतील थोडेफार असणारे पैसे निर्लज्जपणानं घेऊन शेवंताचा नवरा चालता झाला.

थाळीत पैसे जमा झाले नाही की शेवंता असं काहीबाही नेहमीच बोलत असे. आपल्या येण्याने तरी आईचे बोलणे बंद होईल म्हणून दाराची कडी वाजवत घरात शिरला. आजचा शेवंताचा..... आईचा अवतार पाहून बारक्याही घाबरला. पाणी पिऊन तोही आडवा झाला. आईशी तो काहीच बोलला नाही. पण आईचा आजचा अवतार काही वेगळाच आहे हे त्याच्या मनांने ताडले. त्याला आता खरंच भिती वाटू लागली व तो मनांत विचार करू लागला,

“खरंच आईनं आपल्या सगळ्यांना विष पाजलं तर? आपणही आईला तान्हीपूर्वी झालेल्या दोन बाळांप्रमाणे मरून जाऊ कां? कुणाला सांगावं म्हणजे आई असं वागणार नाही....” बिचारा बारक्या! वय वर्षे सात! पण एखाद्या मोठ्या माणसाप्रमाणे या गहन प्रश्नावर विचार करता करता शेवटी दमून झोपी गेला. रात्रीतून तो अनेकवेळा दचकून जागा झाला. त्याला सारखं आई..... शेवंता सर्वांना जेवणातून विष देतेय असं स्वप्न पडत राहिलं.

सकाळ होताच जेव्हा नेहमीप्रमाणे आई घरकाम करताना बारक्याला दिसली तेव्हा त्याच्या जीवात जीव

आला. “वैतागानं बोलली असेल नेहमीसारखीच काहीबाही.....” असं म्हणून तोही आईबरोबर खेळांच्या तयारीला लागला. आज त्याने बुकं वाचायचा झालेला मोह सोडून दिला. कालच्या शेवंताच्या ओरडण्याचा तिच्या नवऱ्यावर जरा आज परिणाम झाला होता. तो शुद्धीत होता. त्यानं दारू प्यायली नव्हती. तोही डोंबारी खेळासाठी तयार झाला. पण तरीही बारक्याला आई..... शेवंता म्हणावी तशी खूष दिसत नव्हती. सगळं कुटुंब “विंचवाचं बिन्हाड पाठीवर” प्रमाणे सर्व खेळांची सामग्री घेऊन, तान्हीला बरोबर घेऊन बाहेर पडलं. आज शेवंताने खेळ करण्यासाठी म्युनिसीपालटीच्या ग्राऊंडवर तळ ठोकला. शनिवार असल्याने शाळा सुटल्यावर खूप पोरं बघायला येतात हा तिचा नेहमीचा अनुभव म्हणून! नेहमीप्रमाणे सर्व ‘खेळ’ करून झाले. बारक्यानं, शेवंतानं व तिच्या नवऱ्यानं पाळीपाळीनं थाळी पैशासाठी फिरवली. शेवंताचा नवरा बरोबर असल्यानं आज खेळ जरा जास्तीचे झाले. शेवंताचा अंदाज खरा ठरला. आज जरा थाळीभर चिल्लर जमा झाली होती. आजूबाजूच्या इमारतींमधूनसुद्धा चिल्लर खाली फेकली गेली होती. बारक्यानं ती चपळाईनं उचलून घेतली. बारक्या खूष झाला. आज पोटभर जेवायला मिळणार अन् आई पण आज चिल्लर मिळाल्यानं खूष होईल म्हणून.....!

तो तान्हीशी खूष होऊन खेळू लागला. त्याला कालपासून भूक लागली होती. पण चार पैसे मिळूनही आई खूष दिसत नव्हती म्हणून त्याला आश्चर्य वाटत होतं. सगळा जामानिमा आवरून सगळं कुटुंब झोपडीकडे यायला निघाले. “खायला घेऊन येते, तुम्ही सगळं व्हा पुढं” असं सांगून शेवंता मागे राहिली. बारक्या, तान्ही व त्यांचा बा झोपडीकडे वळाले. थोड्याच वेळात शेवंता पण आली. आज शेवंताने सगळ्यांसाठी रव्याची खीर बनवली. चार भाकऱ्या पण टाकल्या. बारक्या झोपडीतल्या झोपडीत उड्या मारू लागला. त्याच्या मनांतली रात्रीची भिती कुठल्या कुठे पळाली होती. थोडीफार शेवेची मिळालेली चिरीमिरी खायला हातावर देऊन शेवंताने बारक्याला संध्याकाळच्या शाळेत जायला सांगितले. तो आल्यावर सगळेच ‘पोटभर जेऊ’ म्हणाली..... व राहिलेल्या स्वयंपाकाला ती लागली. तेव्हाच्यात तान्ही रडायला लागली म्हणून बारक्या तान्हीजवळ गेला.

तान्हीला खेळवता खेळवता त्याचे लक्ष तान्हीच्या अंथरूणाच्या कडेला गेले. अंथरूण कडेला उंचवट्यामुळे जरासे फुगलेले त्याला दिसले. काय असावे? म्हणून उत्सुकतेने त्याने तान्हीच्या कोपऱ्यातले अंथरूण वर उचलले.....! तर काय? त्याखाली बारक्याला एक बोटभर लांबीची नवी कोरी औषधाची बाटली दिसली. बारक्याला प्रथम तान्हीचे औषध आहे की काय असे वाटले...! आजपर्यंत असे औषध त्याने कधीच घरात बघितले नव्हते. शेवंता स्वयंपाक करण्यासाठी चूल फुंकण्यात दंग होती. पावसाळ्यानं ओली लाकडं काही पेट घेत नव्हती. बाटली हातात घेऊन त्यावरील अक्षरं बारक्या हळूहळू वाचायचा प्रयत्न करू लागला. हळूहळू अक्षरे वाचताच त्याला कळले की ते उंदीर मारण्याचे औषध होते..... झोपडीत तर काही उंदीर नव्हते. बारक्याच्या पोटात एकदम गोळा आला. तान्हीला खेळवायचे तो विसरून गेला. भितीने त्याचे अंग लटपटू लागले. आईकडे त्याने कटाक्ष टाकला तर चुलीच्या लाकडाने आता पेट घेतला होता. त्या ज्वाळेत लालभडक चेहरा दिसत असलेली त्याची आई ढसढसा रडत असल्याचे त्याला दिसले. “खरं तर आजचा दिवस चांगला गेला होता. तरी पण आई का रडतेय?” त्याच्या बालमनाला प्रश्न पडला.

मग त्याच्या हळूहळू लक्षात आलं, काल आई बडबड करत होती त्याप्रमाणं खरंच आई हे उंदरांचं औषध आपल्या सर्वांना खायला देऊन मारून टाकील की काय? त्याने झटकन ती बाटली शाळेत जायच्या पिशवीत लपवून ठेवली. होता तसा अंथरूणाचा उंचवटा परत तसा करून ठेवला. आईसमोर जायची त्याची हिंमत होईना. जोरात पळत पळत जाऊन त्याने एकदाची शाळा गाठली. बारक्या खूपच घाबरलेला व पळत का आलाय हे कुलकर्णी मास्तरांच्या लक्षात येईना. यापूर्वी असाच तो त्याची भावंडं देवाघरी गेली तेव्हा पळत आला होता. कुलकर्णी मास्तरांना काळजी वाटली. त्यांनी त्याला तसे विचारलेही. पण बारक्याने काहीही उत्तर

दिले नाही. तो अजूनही थरथर कापत होता. कुलकर्णी मास्तरांनी बारक्याला पाणी प्यायला दिले. त्याच्या डोक्यावरून हात फिरवला. त्याला.....

“घाबरू नको बारक्या...! मी आहे! मला सांग, काय झालंय?” असं म्हणून धीर द्यायचा प्रयत्न केला. एवढा वेळ दाटून ठेवलेले रडू शेवटी बारक्याला तोंडातून फुटून बाहेर पडले. तो ओक्साबोकशी रडू लागला. खूप वेळ त्याला रडू दिल्यानंतर कुलकर्णी मास्तर त्याला म्हणाले,

“बारक्या, हं आता बोल! काय झालं? तुझ्या बापानं आईला मारलं कां? कां रडतोस? तान्ही बरी आहे नं? आजारी नाही नं?”

बारक्याने ताबडतोब शाळेच्या पिशवीतून ‘उंदीर मारण्याच्या औषधाची बाटली’ काढून कुलकर्णी मास्तरांच्या हातात ठेवली व परत तो रडत रडत बोलू लागला.....

“मास्तर, आज हे औषध आमच्या सगळ्यांच्या पोटात घालून माझी आई आम्हा सर्वांना तिच्यासकट मारणार आहे. कालपासून ती असंच बडबडतीया! आधी मला वाटलं, नेहमीप्रमाणेच बडबड करतीया..... पण हे औषध मला तान्हीजवळ लपवून ठेवलेलं सापडलं. मास्तर, मला मरायचं नाहीए..... खूप खूप तुमच्यासारखं शिकायचंय. तुमच्यावानी मास्तर बनायचंय. पण या आईला काय झालंय तेच कळत नाही. पैका मिळत नाही खूप खेळ करूनही म्हणून घायकुतीला आलीय. तिला तिचा व आमचा जीव नकोसा झालाय. माझी दोन भावंडं मी मरताना पाहिलीत..... मला तसं मरायचं नाही. मी आईच्या नकळत हे औषध चोरून आणलंय. मास्तर, तुम्ही मला वाचायला शिकवलंत म्हणून मी हे वाचू शकलो. पण आज मी हे औषध पळवून आणलंय.... पण उद्याचं काय? उद्या परत तिनं आणलं हे औषध आणि दिलं आम्हा सगळ्यांना तर मी काय करू? मास्तर, मला माझी आई हवी. ती खूप चांगली आहे. फकस्त खूप खेळ करूनही पैका मिळत नाही म्हणून ती चिडलीया! वैतागलीया! तिला बाहेर कुठं म्हणून कुठंच दुसरं काम बी मिळत नाही. मला माझ्या घरातील सगळेच हवेत. माझा बा हवा.....! माझी तान्ही हवी.....! तुम्ही काहीतरी करा व माझ्या आईला समजावा. परत माझ्या आईने असं औषध घरात आणता कामा नये. तिला एखादं काम मिळवून द्या नं!”

बारक्या परत हमसून हमसून रडू लागला. अकाली मोठा होऊन बारक्याची जगण्याविषयीची तळमळ पाहून कुलकर्णी मास्तरांना आश्चर्य व आनंद झाला. त्याला त्यांनी शांत केले. त्याला त्याच्या आईला समजावेन म्हणून आश्वासन देऊन धीर दिला. “आता काहीही झाले तरी तुझी आई परत असं कधीच वागणार नाही..... मी समजावतो तिला..... माझं ऐकतं तुझी आई!” असं सांगून बारक्याला पोटाशी धरलं. बारक्याला आता आधार वाटू लागला.

वर्गातल्या एका हुशार मुलाला वर्ग घ्यायला सांगून मास्तर बारक्याला हाताला धरून त्याच्या झोपडीकडे निघाले. मास्तरांच्या डोक्यात विचारांचे चक्र सुरू झाले.....

“आज प्रसंगावधान राखून बारक्याने आपल्या कुटुंबाचे प्राण वाचवले. पण लोकं असं आत्महत्येला प्रवृत्तच कां होतात? या जगात येण्याचा निर्णय जर आपल्या हाती नसतो तर मग जीवन संपवण्याचा निर्णय तरी या लोकांनी कां घ्यावा? एवढं सुंदर मिळालेलं आयुष्य एवढ्याशा कारणावरून संपवून टाकावं असं कां वाटावं? आयुष्यापुढं हार कां मानावी माणसानं? लढणं हेच तर जीवन आहे. मग तेच संपवून काय साधणार? मरणाला शरण कां जावं वाटावं? मरणामुळं प्रश्न कधीच सुटत नाहीत. उलट मागे राहिलेल्यांना नविन प्रश्नांना सामोरं जावं लागतं हे या माणसांना कळत कसं नाही? थोडंसं कुठं अपयश दिसलं की लगेच स्वतः किंवा स्वतःबरोबर संपूर्ण कुटुंबाला या जगातून नाहिसे करण्याचा निर्णय कसा घेतला जाऊ शकतो? मिळालेले हे सुंदर आयुष्य मरणामुळे कधीच बदलत नसतं..... खरं तर आत्महत्या नाकारून किंवा लढूनच

ते बदलावं लागतं हे या लोकांना कळणार कधी? खरंतर दिव्याबरोबर प्रकाश यावा तसं जगण्याबरोबर जीवनाचा विचार व्हायला हवा. जगण्यामधून मिळणारा आनंद मग भले तो संघर्षाचा असला तरी हा जीवनाचा स्थायीभाव आहे. परमेश्वराने भरभरून दिलेले जीवन संपवण्याचा अधिकार कोणालाच नाही. मरणाला कधीतरी प्रत्येकालाच सामोरे जायचे आहे. पण ते हे असे अनैसर्गिकपणे कशाला? जगण्याशी प्रतारणा कां? या अशिक्षित लोकांना....., शेतकऱ्यांना....., कधीकधी विद्यार्थ्यांना अपयश आलं म्हणून..... या सर्वांनाच कोण आणि कसं समजावणार?”

कुलकर्णी मास्तरांचा जीव खूप बेचैन होत होता. आपण बारक्याच्या घरी पोचेपर्यंत तरी कांही अघटित घडलेले नसावे यासाठी त्यांचे मन देवाकडे प्रार्थना करू लागले. बारक्याच्या घरी पोचताच त्यांनी बारक्याला झोपडीबाहेरच थांबायला सांगितले. आज्ञाधारक मुलाप्रमाणे बारक्या दाराबाहेरच उभा राहिला. मास्तरांनी सांगितल्याप्रमाणे आत झोपडीत गेला नाही. कुलकर्णी मास्तर झोपडीमध्ये शिरले. शेवंता तान्हीच्या अंथरुणापाशी काहीतरी जीवाच्या आकांताने हुडकत होती. बेचैन दिसत होती. तिच्या डोळ्यांतून आसवं गळत होती. घरात खरंतर खिरीचा घमघमाट सुटला होता. संपूर्ण कुटुंबाच्या मरणासाठी घरात मिष्टान्न शिजलं होतं. मास्तरांनी आत येऊन सरळ सरळ शेवंताला प्रश्न केला.....

“काय गं? काय हुडकतेस? हीच बाटली तर नाही नं?” मास्तरांच्या हातात ती हुडकत असलेली उंदरांच्या मारण्याच्या औषधाची बाटली पाहून शेवंताची घाबरगुंडी वळाली. बोंबडी वळाली. ती थरथर कापू लागली.

“काय गं? घरातल्या सर्वांचाच जीव घ्यायला निघालीस? तुला कोणी हक्क दिला सर्वांच्या आयुष्याशी खेळायचा? देऊ का तुला पोलीसांच्या ताब्यात?” मास्तरांचे बोलणे ऐकून शेवंताचा नवराही पुढं आला.

शेवंता एकदम खाली कोसळून, अंग जमिनीवर टाकून देत मास्तरांच्या पायावर लोळण घेत, पायांवर डोके ठेवत म्हणाली, “काय करू मास्तर? गरिबीला कंटाळले मी.....! रोज दोन वेळा पोरान्नी खायला पण घालू शकत नाही मी. रोजचा दिवस नविन त्राग्याचा! कुठं काम बी भेटत नाही. जीवावर उदार होऊन खेळ करते मी आणि माझं कुटुंब! पण तो बघाया बी लोक येत नाहीत. रोज रोज मरणापेक्षा एकदाच सोक्षमोक्ष लावून कायमचं मरण पत्करलेलं बरं नं! मी येगटी मरल तर माझ्यामागं माझ्या पोरान्चं कसं होईल? हा घोर नं. म्हणूनश्यान ठरवलं, कोणीच जित्त रहायला नको. रोजच्या भाकरीसाठीची वणवणच नको..... आणि नको ती वेडी उद्याची आशा.....!” शेवंता आता ओक्साबोकशी रडू लागली. मास्तरांना तिची दया आली. बाजूला शेवंताचा नवरा प्रश्नार्थक मुद्रेने सर्व काही बघत होता. त्याला काहीच माहित नव्हते. पण आता हळूहळू परिस्थिती त्याच्या लक्षात येऊ लागली होती. त्याची स्थिती मेल्याहून मेल्यासारखी झाली होती. मास्तरांच्या डोळ्याला डोळा देण्याचं सामर्थ्य त्याच्यात नव्हतं.

“अगं शेवंता, बारक्याला शिकवायचं, मोठं करायचं, माझ्यासारखं मास्तर करायचं..... अशी तूच बडबड करत होतीस नं.....! म्हणूनच त्याला रात्रीच्या शाळेत पाठवतेस नं? मग अशी हरल्यासारखी कां करतेस? ‘डोंबाऱ्याचा खेळ सोडून’ पैसा मिळवण्याचे दुसरे मार्ग नाहित कां? परंपरागत आलेलं तेच तेच करायला हवं कां? आता तुमच्या ‘गोपाळ समाजानं’ बदलायला नको कां? दुसरं मिळेल ते काम कर की! पोराना मारायला निघालीस..... मग त्यांना जन्माला तरी कशाला घातलंस? काय हक्क आहे तुला त्यांना मारण्याचा? हा तुझा नवरा! दारूमध्ये दंग! त्याची दारू सोडवायला कांही प्रयत्न करशील की नाही? त्याला कुठे बांधकामावर, माळी म्हणून, वॉचमन म्हणून काम मिळू शकतं नां?” कुलकर्णी मास्तर.

“हो.... हो.....! आता मी बी बांधकामावर काम पाहीन.....! दारू पिणार नाही.” शेवंताचा नवरा गलबलून बोलला.

शेवंताच्या सर्वांनाच विष घालून मारण्याच्या विचार कळल्याने तोही एकदम धास्तावला होता. घायाळ

होऊन घाबरून गेला होता. परिस्थिती एवढी हाताबाहेर गेलीय याची त्याच्या मनाने दखलच घेतलेली नव्हती.

“बघ शेवंता! तुझ्या नवऱ्यामधील बदल! आज तुझ्या पोरानं..... बारक्यानं तुझं सर्वांना जीवे मारण्याचं बोलणं ऐकलं होतं..... व त्याला चार शब्द वाचता यायला लागलेत म्हणून तो पळत तू आणलेल्या बाटलीवरील मजकूर वाचून माझ्यापाशी पळत आला. नाहीतर उद्याच्या पेपरमध्ये ‘गरीबीला कंटाळून कुटुंबाची सामुहिक आत्महत्या’ अशी आम्ही बातमी वाचली असती तुमची! एवढ्या जगातून तुम्ही चौघे गेलात तर कुणाला काय पडलंय अगं? एक दिवसाची बातमी..... एक दिवसाची जनतेची हळहळ! संपलं! जीव जाणार ते तुमचे नां हकनाक? आणि काय सांगावे जीव न जाता अपंग होऊन बसला असतात सगळे तर? बाहेर तो बारक्या भेदरलाय. थरथर कापतोय. जन्म देणारीच आई जीव घेणार म्हणून घाबरलाय! त्याला जवळ घे. त्याला धीर दे. त्याला विश्वास दे. तू परत कधी असं करणार नाहीस म्हणून!” मास्तर कुलकर्णी.

मास्तर बाहेर जाऊन बारक्याला घेऊन झोपडीत आले. बारक्याला पहाताच शेवंताने त्याला मिठीत घेतले. त्याच्या पाया पडून माफी मागू लागली. त्याच्या सर्वांगावर प्रेमाचा वर्षाव करू लागली. “परत कधी असं करणार नाही” वारंवार म्हणू लागली.

भेदरलेला बारक्या पण मग शेवंताला चिटकला. आईला तिचे डोळे पुसत म्हणू लागला,

“आई, मी लवकर लवकर शिकीन. खूप मोठा होईन.... मास्तर होईन. मग तुला काय बी काम करू देणार नाही. फकस्त मी मोठा होईपत्तोर थांब! परत असा ‘जीव द्यायचा’ इचार कधी म्हणजे कधीच करू नकोस. मला तान्हीलाही खूप शिकवायचंय.”

मास्तरांना बारक्याचं बोलणं ऐकून गहिवरून आलं.

“होय रं बारक्या.... होय रं! परत मी असा इचार कधीबी करणार नाही. आज आपल्या सर्वांचा तू आणि तूझे मास्तर जीवनदाता ठरलात बगा. नाहीतर मी केलीच होती तयारी आपली सर्वांची सरणावर जायची!” शेवंता.

तान्ही व बारक्याला जवळ घेऊन अजूनही शेवंता रडत होती. “आपण काय करत होतो” या भावनेमधून भानावर येऊन ती स्वतःला दोष देत होती.

कुलकर्णी मास्तर शेवंताला म्हणाले, “शेवंता, हे घे दोनशे रुपये! त्याची मटकी, चवळी अशी काहीही कडधान्ये आण. भिजवून त्यांना मोड आणून टोपलीत घेऊन विकायला भाजीमार्केटला बस! मी तिथे सांगून ठेवेन. माल स्वच्छ करून विक. “मटकी घ्यावी तर शेवंताकडचीच” असं लोकांनी म्हटलं पाहिजे. हळूहळू मग वाढव धंदा! तुझ्या नवऱ्याला पाठव उद्या माझ्याकडं! बांधकामावर रोजंदारीवर नाहीतर माळी म्हणून कुठतरी काम मिळवून देईन मी त्याला! बारक्याला काम करू देऊ नकोस. तो विचारी आहे. हुषार आहे. आज त्याने तुम्हा सगळ्यांचे प्राण प्रसंगावधान राखून वाचवलेत. त्याला शिकव!” असं बोलून बारक्याच्या डोक्यावर आशीर्वादरूपी हात ठेऊन कुलकर्णी मास्तर पाणावल्या डोळ्याने झोपडीबाहेर पडले.

मास्तरांच्या मनांत विचार आला, “आज बारक्याने प्रसंगावधान राखून खरोखर आपल्या स्वतःच्या कुटुंबाच्या ‘मृत्यूवर विजय’ मिळवून आपलं कुटुंब वाचवलं! खरंच एवढासा लहानसा जीव.....! पण “जीवन-मृत्यू” चं तत्त्वज्ञान त्याला नक्कीच कळलं होतं. हेच साधं सरळ तत्त्वज्ञान आत्महत्येचा विचार करणाऱ्या कोणालाही कळायला हवं!”

“शब्दगांधार” दिवाळी अंक २०१५मध्ये पूर्वप्रसिद्धी.....

सौ. कल्पना रमेश धर्माधिकारी